

ton podniesiono do rangi metropolii z 3 sufr.: Auckland, Dunedin i Christchurch; 1896 Kościół w N.Z. miał 4 diecezje, 81 obwodów kośc., 214 kościołów, 134 duchownych (76 diec. i 58 zak.) i ok. 100 000 katolików (na ok. 600 000 mieszk.); ewangelizację Maorysów przejęli stopniowo maryści pochodzenia irł., wspierani przez Holendrów, misjonarzy z Mill Hill.

W 1907 N.Z. otrzymała statut dominium w Bryt. Wspólnotę Narodów; 1948 nawiązała stosunki dyplomatyczne ze Stolicą Apost.; 1964 katolicy stanowili 1/7 (364 000) ludności, a wśród Maorysów – 1/5; 6 III 1980 utworzono diec. Hamilton i Palmerston North; 1991 w N.Z. była 1 metropolia, 5 diecezji, 277 parafii, 716 księży (388 diec. i 328 zak.), 234 zakonników, 1542 siostry, 470 000 katolików na ok. 3,3 mln mieszk.; Kościół kat. w N.Z. jest Kościołem różnych grup etn. i stanowi 14% społeczeństwa.

L. Plater, *Parę uwag na marginesie życia katolickiego w N.*, DPZG 2(1950-51) 83-88; L.G. Keys, *Life and Times of Bishop Pompallier*, Christchurch 1957; tenże, *Philip Viard, Bishop of Wellington*, Christchurch 1968; P.J. O'Farrell, *The Catholic Church and Community. An Australian History*, Kensington 1985; W.P. Schoenberg, *A History of the Catholic Church in the Pacific Northwest 1743-1983*, Wa 1987; Kumor HK VIII 373; J. Broadbent, LThK VII (2001°) 782-785; AnPont 2009.

Józef Szymański

II. INNE WSPÓLNOTY CHRZEŚCIJAŃSKIE – A. KOŚCIOŁY PRZEDCHALCEDOŃSKIE I PRAWOSŁAWNE – N.Z. zamieszkuje ponad 10 000 wiernych należących do Kościołów wsch.; z Kościołów przedchalced. swe struktury ma tu Kościół kopt. (3 parafie z diec. Melbourne) i Malankara Orthodox Syrian Church (wikariat w Auckland). Emigranci prawosł. osiedlający się w N.Z. w większych grupach od 2. poł. XIX w. (Libañczycy, Syryjczycy), po I i II wojnie świat. (zwł. z Rosji), od 70. lat XX w. (z Libanu i Europy Wsch.), zamieszkują gł. w Auckland, Christchurch i Wellingtonie; w N.Z. istnieją następujące struktury kośc.: archidiec. N.Z. i Oceanii z siedzibą w Wellingtonie, należąca do Ekum. Patriarchatu Prawosł. (utworzona 1970 z egzarchatu N.Z. istniejącego od 1924, mająca charakter mis. – metropolita jest egzarchą Japonii i wysp Pacyfiku, obejmująca 7 parafii oraz klasztory męski i żeński, dek. N.Z. z metropolii Australii i N.Z. podległej melchickoprawosł. patriarchatowi antioch. (najstarsza parafia z 1911, obecnie 6 parafii, 6 księży i 7000 wiernych), wikariat serbskiej diec. Australii i N.Z. (2 parafie, pierwsza z 1963), parafie Ros. Kościoła Prawosł. za Granicą (→ karłowicki Kościół; 2 parafie) oraz Rum. Kościoła Prawosławnego.

C. Patock, *Die Ostkirchen in Australien*, OKS 27(1978) 174-200.

Bożena Modzelewska

B. WSPÓLNOTY PROTESTANCKIE – Ich początki w N.Z. wiążą się z działalnością w Bay of Islands (od 1814) S. Marsdena, bryt. duchownego wspólnoty anglik. w Sydney (uzyskał od polinezyjskich Maorysów zgodę na przyjęcie misjonarzy chrześc.), i włączeniem do działalności ewangelizacyjnej → Church Mission Society; po anglikanach (1837 przełożyli NT na język maoryski; do 1845 wydrukowano ok. 100 000 egz.) w N.Z. pojawili się 1822 metodyści (S. Leigh), 1838 – franc. katolicy (Pompallier), a 1841 – baptyści (H. Cooper Daniell); początkowo Maorysi odnosili się niechętnie do białych imigrantów i religii chrześc. (do 1828 tylko 2 przyjęło chrzest), interesowało ich gł. pozyskiwanie towarów zagr.; szybki rozwój chrześcijaństwa nastąpił po 1840, gdy przybyły tu pierwsze grupy osadników z Bryt. Wspólnoty Narodów (gł. z Anglii, Irlandii, Szkocji); od 1850 Maorysi masowo przyjmowali chrzest; jednocześnie odnotowano wzrost ich populacji z 56 000 do ok. 294 000 pod koniec XX w.; przyjęcie chrześcijaństwa umożliwiło im przewyciężenie przejawów neg. ich życia społ. (np. skłonność do prowadzenia wojen, prawo zemsty) i analfabetyzmu (co wiązało się z rozpowszechnieniem NT) oraz sprzyjało tworzeniu się międzyplemiennej solidarności i tożsamości; postęp kolonizacji doprowadził jednak do utraty ziemi przez Maorysów, a tym samym do dominacji białych osadników,

których 1858 było już więcej niż rodzimych mieszkańców; w 60. latach XIX w. stało się to powodem powstań przeciwko kolonialistom, odchodzenia od dotychczasowych wspólnot chrześc. i tworzenia synkretycznego chrześcijaństwa maoryskiego, np. Pai Mārire czy Ringatu (ich przywódcami byli m.in. Te Ua Haumene i Te Kooti); 1920 został utworzony Rātana Church o zaangażowaniu polit. (1981 – ok. 31 500 wyznawców); 1928 pierwszy Maorys został mianowany anglik. biskupem.

Największą wspólnotę chrześc. N.Z. stanowi Kościół angikański (Anglican Church in Aotearoa, New Zealand and Polynesia); 1841 bpem N.Z. został mianowany przez Koronę bryt. G.A. Selwyn, który przybył tu 1842 i 1857 utworzył autonomiczną prowincję kośc. z kilkoma diecezjami oraz charakterystycznym modelem synodalnej administracji (biskupi, kapłani i świeccy); miał on wpływ na kształtowanie się struktur kośc. także w in. koloniach, a nawet na ang. Kościół anglik.; 1977 ordynowano pierwszą kobietę, a 1990 P. Jamieson została bpem diec. Dunedin; 1989 opublikowano własną wersję modlitewnika *A New Zealand Prayer Book. He Karakia Mihinare o Aotearoa* (Auckland 1989, 1997); od 1992 uchwałą synodu gen. w ramach Kościoła anglik. działają 3 struktury kośc. (wg 3 nurtów kulturowych: Tikanga Māori, Tikanga Pākehā, Tikanga Pacifica); dla białych (7 diec.), Maorysów (Te Pihopatanga; 3 diec.) i Polinezji; na ich czele stoi prymas (funkcja trójpersonalna), rezydujący w Auckland; 2006 Kościół anglik. miał 552 parafie, 822 duchownych, ok. 585 000 wyznawców; wydaje periodyk „Anglican Taonga”; jest członkiem Chrześc. Konferencji Azji (CCA), Ekum. Rady Kościołów (ERK) i Anglik. Rady Konsultacyjnej (ACC).

Drugą co do wielkości wspólnotę chrześc. w N.Z. stanowią prezbiterianie (Presbyterian Church of Aotearoa New Zealand); początek dali im 1840 bryt. osadnicy (ang., irł., szkoc. i walijscy); gł. wpływ na ich rozwój w N.Z. miał Free Church of Scotland, który 1848 założył wspólnotę w Dunedin; 1856 prezbiteriańska wspólnota powstała w Auckland przekształcała się w Presbyterian Church of New Zealand; unia między prezbiterianami z 1861 okazała się nietrwała; 1863 nowozelandzcy prezbiterianie rozpoczęli własną pracę mis. wśród Maorysów; dopiero 1901 doszło do unii prezbiterian w N.Z.; wydają kwartalnik „Spanz”; 2006 wspólnota ta miała 423 duchownych w 434 ośrodkach duszpast. (400 pastorów, 23 prezbiterów) i ok. 340 000 wyznawców; jest członkiem CCA, Council for World Mission (CWM), ERK, Konferencji Kościołów Rejonu Pacyfiku (PCC), World Alliance of Reformed Churches (WARC).

Baptyści (Baptist Union of New Zealand) – 1841 przybył do N.Z. i osiedlił się w Nelson H. Cooper Daniell, pierwszy znany baptysta; 1842 misję ewangelizacyjną rozpoczął w Auckland J. Robinson; 1851 została zał. przez D. Dolamore'a pierwsza wspólnota baptystyczna w Nelson (Nelson Baptist Church); 1874 powstała The Canterbury Baptist Association (wydawała od 1881 magazyn „New Zealand Baptist”); w Wellingtonie utworzono 1882 Baptist Union of New Zealand (gł. jej rzecznikiem był Ch. Dallaston, nazwany ojcem unii), a 1955 gremium koordynujące działania baptystów w N.Z. (Offices of the Union, od 1995 Baptist National Centre); 2006 baptyści mieli 9 okręgów, 256 ośrodków duszpast., 385 duchownych, ok. 43 000 wyznawców; od 1881 ukazuje się periodyk „The New Zealand Baptist”; wspólnota jest członkiem Asian Baptist Federation (ABF), Baptist World Alliance (BWA) i ERK.

Metodyści (Methodist Church of New Zealand, Te Haahi Weteriana O Aotearoa) – misję ewangelizacyjną w N.Z. rozpoczął 1822 Leigh; 1823 powstała w Whangaroa pierwsza stacja mis. (Wesleyan Methodist Missionary Society); 1844 R. Ward założył Primitive Methodists; 1860 powstał United Methodists Free Church, a 1878 Bible Christian Church; 1883 rozpoczęto wśród metodystów działania pronijne, które doprowadziły 1913 do powstania niezależnego The Methodist Church of New Zealand; 2006 liczył on 18 500

NOWA ZELANDIA – inne wspólnoty chrześcijańskie

wiernych, 353 duchownych i 158 ośrodków duszpast.; jest członkiem CCA, ERK, World Methodist Council (WMC).

Ponadto w N.Z. istnieje Chrystian Churches New Zealand, który wywodzi się ze wspólnoty Church of Christ, powstałej 1844 w Nelson wśród szkoc. imigrantów; 1901 odbyła się pierwsza konferencja (od 1921 konferencje raz w roku); wspólnota wydaje kwartalnik „New Zealand Christian”; 2006 liczyła ok. 2000 wyznawców, 28 duchownych i 33 ośrodki duszpast.; jest członkiem ERK, CCA, Disciples Ecumenical Consultative Council (DECC).

W 1926 w celu budowania współpracy ekum. między wspólnotami chrześc. w N.Z. został zał. National Missionary Council; 1961 powstała w N.Z. National Council of Churches in New Zealand z sekcją maoryską; jej Kościoły członkowskie utworzyły 1882 autonomiczną organizację ekum. Maori Council of Churches (Te Runanga Whakawhanaunga I nga Hahi O Aotearoa); 1988 została ona zastąpiona przez Conference of Churches in Aotearoa N.Z.

J. Metge, *The Maoris of N.Z.*, Lo 1967 (*Maorysi z N.Z.*, Wwa 1971); tenże, *The Maoris of N.Z. Rauahi*, Lo 1976; K. Sinclair, *History of N.Z.*, Lo 1980, 2000^s (passim); WChE 519-522; P.J. Lineham, A.R. Grigg, *Religious History of N.Z. A Bibliography*, Palmerston North 1984, 2005; A.K. Davidson, P.J. Lineham, *Transplanted Christianity. Documents Illustrating Aspects of N.Z. Church History*, Auckland 1987, Palmerston North 1995^s; A.F. Walls, EKL III 688-692; H.J. Greschat, P. Matheson, TRE XXIV 383-392 (bibliogr.); H.J. Greschat, A.K. Davidson, RGG VI (2003^a) 248-251; RelEnc VII 356-358; A.F. Walls, ECh III 744-746; H. van Beek, *A Handbook of Churches and Councils. Profiles of Ecumenical Relationships*, G 2006 (passim).

Stanisław Józef Koza

III. DUSZPASTERSTWO POLONIJNE – Organizowanie opieki duszpast. nad Polakami rozpoczął 1876 na Wyspie Pn., w Masterton, ks. A. Halbwachas; 1872-83 katolicy pol. przybyli także na Wyspę Pd.; osiedlili się w Marshland k. Christchurch, Graytown, Waiholi, Hokitice (na zach. wybrzeżu wyspy) oraz na pd. od Dunedin; 1879-80 działalność duszpast. wśród Polaków prowadził Bucholtz OSPE; wielu duchownych pochodzenia pol. przyjęło święcenia kapł. w N.Z., m.in.: M. Klimek OP, M. Uhlenberg, R. Stachurski, B. Wysocki, D. Moosman, M. Stieller, B. Węgrzyn, A. Łakomy SM(Mar), D. Wójcik SOCist; żaden z nich nie został jednak skierowany przez władze kośc. do pracy wśród rodaków.

Spis ludności z 1921 wskazywał na 399 Polaków zamieszkanych w N.Z.: Wellington – 109, Taranaki – 82, Auckland – 79, Otago – 53, Canterbury – 30, Westland – 15, Southland – 15, Hawke's Bay – 12 i Nelson – 4; wg spisu z 1936 nastąpił spadek ich liczby prawie o połowę; zmiany przyniosła II wojna świat.; 1941 znalazło tu schronienie kilkudziesięciu pol. uchodźców wojennych, a 1 XI 1944 – 733 dzieci i 105 dorosłych; z pol. sierotami przybył do N.Z. ks. M. Wilniewicz i 2 pol. urszulanek Serca Jezusa Konającego – M. Aleksandrowicz i I. Tobolska; utworzono wówczas osiedle dla dzieci w Pahiatua, z kościołem, szkołą powsz. i gimnazjum pol.; zorganizowano tu także sodalicję mariańską, harcerstwo, chór i zespół teatralny; 29 XI 1947 przybył do N.Z. ks. L. Broel-Plater, mianowany przez abpa J.F. Gawlinę rektorem → Polskiej Misji Katolickiej w Wellingtonie (wokół miasta skupiona była połowa Polaków mieszkających w N.Z.); od 1951 wielokrotnie ponawiał on starania o sprowadzenie kolejnego duszpasterza dla Polonii, czego efektem był przyjazd 26 VI 1954 S.Ł. Huzarskiego OP, który objął funkcję duszpasterza emigracji pol. w N.Z.

W ramach obchodów Milenium Chrztu Polski w kościołach nowozelandzkich mających pol. parafian odbyła się 1966 peregrynacja obrazu *MB Częstochowskiej*; 1967 Polacy uzyskali zgodę bpów N.Z. na sprowadzanie księży pol. do Wellingtonu i Auckland; 1970 społeczność pol. otrzymała stałego duszpasterza; pracę duszpast. podjęli chrystusowcy, których prowincjał, rezydujący w Australii, przejął odpowiedzialność za Polonię w N.Z.; 1975, kiedy rektorem Pol. Misji Kat. (PMK) w Australii został ks. Z. Pajdak, PMK w N.Z. uległa likwidacji i powstała połączona PMK w Australii i N.Z.; 2000 jej rektorem został W. Słowik SJ, rezydujący w Melbourne;

parafia personalna obejmuje Polaków z Wyspy Pd. oraz Wellingtonu – społeczność pol. mieszka na terenie parafii św. Anny i ma do dyspozycji kościół filialny św. Joachima; ten ośrodek duszpast. do 1973 sprawował także opiekę nad Polakami w całej N.Z.; 1979 ustanowiono stały pol. ośrodek w Auckland; na skalę oddziaływania duszpast. wśród Polonii w N.Z. duży wpływ miały wizyty bpów pol.: W. Rubina (1968, 1980), kard. K. Wojtyły (1973), Sz. Wesolego (1973, 1976, 1983, 1988, 1998), prymasa J. Glempa (1988) oraz S. Stefanka (1999); 22-24 XI 1986 podczas podróży apost. do N.Z. pap. Jan Paweł II odwiedził Auckland, Wellington i Christchurch.

W 1974 społeczność pol. w N.Z. liczyła ok. 3600 osób: w Wellingtonie – 3000, w Auckland – 300, Hamilton – 100, New Plymouth – 50, Napier – 40, Christchurch – 40 i Dunedin – 30; po 1989 napływ Polaków do N.Z. znacznie się zmniejszył; wg powsz. spisu ludności z 1996 były 3222 osoby pol. pochodzenia; 2006 liczba Polaków mieszkających w N.Z. wynosiła prawdopodobnie 4000-6000.

L. Plater, *Światła i cienie życia Polaków w N.Z.*, DPZG 4 (1953) z. 1, 46-50; L. Paszkowski, *Polacy w Australii i Oceanii 1790-1940*, Lo 1962; Z. Kaczmarek, *Duszpasterstwo polskie w N.Z.*, CT 43(1973) z. 1, 179-181; W. Helman, *Polonia w Australii i N.Z.*, Lb 1979; Cz. Kamiński, *Charakterystyka grup Polaków w Australii i N.Z.*, w: *Współczesne środowiska emigracji polskiej. Sytuacja duszpasterska*, Lb 1985; T. Sawicka-Brockie, *Symbols and the Expression of Polish Identity – the View from N.Z.*, Wellington 1985, 1-15; też: *Tożsamość polska w N.Z.*, w: *Polskie więzi kulturowe na obczyźnie*, Lo 1986, 169-172; J.W. Pobóg-Jaworski, *History of the Polish Settlers in N.Z. 1776-1987*, Wwa 1990; *Pielgrzymka do N.Z.*, Wellington 1991; *Kronika czterdziestolecia 1959-1999. Towarzystwo Chrystusowe w Australii i N.Z.*, Sydney 1999; *Dwie ojczyzny. Polskie dzieci w N.Z. Tulacze wspomnienia*, Wwa 2006; M. Kałuski, *Polacy w N.Z.*, To 2006; J. Szymański, *Opieka duszpasterska nad Polakami w N.Z.*, w: *Z Sybiru na drugą półkulę. Wojenne losy polskich dzieci*, Lb 2007, 219-251.

Józef Szymański

NOWACJAN, Novatianus, ur. ok. 200, zm. ok. 257-258, filozof i teolog, antypapież od 251.

Był stoikiem nawróconym na chrześcijaństwo; święcenia kapł. przyjął od pap. Fabiana w uznaniu zasług intelektualnych, wbrew protestom części duchowieństwa i wiernych (wywołanym prawdopodobnie skróceniem jego → katechumenatu z powodu choroby); do końca prześladowań za ces. Decjuszą prowadził życie monast., pisząc dzieła teol.; 250 powrócił do posługi we wspólnocie rzym. jako kierownik duchowy; przeciwstawił się wyborowi pap. → Korneliusza, doprowadzając do swojej konsekracji przez 3 bpów italskich i utworzenia nowego, „prawdziwego” Kościoła; uznawany jest za pierwszego antypapieża; po wykluczeniu z Kościoła przez synod 251 rozpoczął organizowanie odrębnej hierarchii (wyświęcał własnych biskupów i pozyskiwał kat.); wg późniejszych źródeł (Sokrates Scholastyk HE IV 28) poniósł śmierć męczeńską podczas prześladowań za ces. Waleriana I (257-260); schizma N. przetrwała w Rzymie do najazdów barbarzyńskich (→ nowacjanie).

Z licznych dzieł N. (Hieronim *De vir. ill.* 70) zachowały się 2 o ustalonej autentyczności – *De Trinitate* z ok. 240-250 (wydali W. Yorke Fausset, *Novatiani Romanae urbis presbyteri De Trinitate Liber*, C 1909, i H. Weyer, *N. De trinitate. Über den dreifaltigen Gott*, D 1962; przekład pol. G. Jaśkiewicz, *N. O Trójcy Świętej*, Kr 2005) oraz *De cibis Iudaicis* (wydali G. Landgraf, C. Weyman, *Epistula de cibis Iudaicis*, Archiv für lateinische Lexikographie und Grammatik 11(1898) z. 2, 221-249); przypisuje mu się także zachowane wśród dzieł Cypriana *De spectaculis* (PL 4,779-788; wydał A. Boulanger, *Tertullien De spectaculis, suivi de Pseudo-Cyprien De spectaculis*, P 1933) i *De bono pudicitiae* (PL 4,823-824); listy N. (*Ep.* 30, 31, 36 w korespondencji Cypriana) opublikował W. Hartel (CSEL III 2, 549-564,572-579), zbiorowe wyd. dzieł – G.F. Diercks (*N. Opera*, CChrL I 4).

Doktryna trynitarna N. (zawarta w *De Trinitate*) ukształtowała się pod wpływem polemiki z patrypasjanizmem (→ patrypasjanizm) → monarchianizmem oraz gnostyckim → dualizmem w wierności obowiązującej *regula fidei* i nawią-